

NÁRODOPIS

К. і. п. Лазуренко В. М., к. і. п. Вовкогруб Ю. М.
Черкаський державний технологічний університет, Україна

ІСТОРІЯ ПОЯВИ УКРАЇНСЬКОГО ЧУМАЦТВА

*Із-за гори, із-за кручі риплять, воши йдучи;
Попереду чумаченько курить люльку йдучи
З народної пісні*

Українське чумацтво... Говорячи про цей унікальний по своїй суті феномен в історії нашого народу, сьогоденні покоління українців не повинні забувати про те, що чумацтво у XVI – XIX ст. стало для нашого нації однією з форм самозцілення. Якщо козачтво оберігало нашу землю зі зброєю, кобзарі оживляли духовне пробудження за допомогою кобзи й пісень, то чумаки тримали, якщо можна так висловитись, економічні важелі.

Україна через постійні війни й грабунки потерпала в ті часи від господарської розрухи. Не маючи змоги налагодити державні структури, природний організм нації змушений був випускати інші форми самозцілення. Такою формою і стало чумацтво [1, 3].

Що ж таке «чумаки» в історії України? Перший час слово «чумаки» пояснювали назвою чуми, яку буніміто чумаки завозили з Криму, куди їздили за сіллю. До цієї версії додавали ще і той факт, що чумаки не дарма послали чумігу дитярну сорочку. Але ця пісенцівця згодом була обґрунтовано розвіяна відомим дослідником Григорієм Данилевським, який стверджував, що чумна сорочка, це була одна з двох сорочок, яку чумаки брав з собою в дорогу, і яку для захисту від дощу, шлуду та різної зарази і мошки відразу ж вимазував дьогтем. А саме слово «чумаки» по-татарськомус означало просто – «перевізник» [2].

Хто ж такі чумаки? Чумаки – це категорія населення в Україні, що в XVI – XIX ст. займалася торгово-візницьким промислом. Від назви цієї групи населення бере назву і весь промисел – чумацтво. Цікавою є особистість чумака. Він загалом був подібний до решти українського народу, але зберігав у собі риси пригаманні козаків.

Чумацтво – це торгівельно-транспортна корпорація людей, яка склалася у XVI ст. в Південній Україні з метою постачання солі з північного Криму в Україну, Польщу та інші сусідні країни [3, 547].

Першопочатки його появи сягають глибини віків. Як засвідчує один із літописів, ще в XII ст. на Дністрі сталася нагода повинь, і сто мак, навантажених сіллю, змісило водою: «І була, – зауважує очевидець, – від того велика смута по землі

Руській» [4]. У ті далекі часи прикарпатські чумаки (їх ще називали коломийцями, оскільки однойменне місто було центром солеваріння) забезпечували цим необхідним продуктом південь землі України. Звідси вони привозили хліб, речі господарського вжитку, навіть дерев'яні церкви. Згодом, коли західноукраїнські землі загарбала польська шляхта, сіль почали транспортувати з півдня Криму.

Відомий історик Микола Костомаров появу чумацтва пов'язував з часом занепаду козащини (XVIII ст.). Як аргументи М. Костомаров виставляє військову організацію чумацьких валок: мовляв, колишні козаки стали чумаками або хліборобами [1, 8].

Історичні факти спростовують цю версію. Українське чумацтво, продовжуючи традиції мандрівних торговців XII – XIV ст., почало швидко розвиватися у XV – XVII ст., а у XVIII – XIX ст. досягло свого апогею і було витіснено залізничним транспортом тільки на початку XX ст.

Особливого поширення торгово-візницький промисел набув у другій половині XVI ст. на Придніпров'ї і згодом охопив інші землі тогочасної України. В роки найбільшого розквіту чумацтва, а саме у XVIII – XIX ст., рідко яке село в Україні не мало своїх чумаків, які їздили до Криму і на Дон. Якого розмаху цей промисел набув на початку XIX ст., засвідчують хоча б такі факти: щороку з Криму в Україну приходило чотириста тисяч возів з сідлом, а на Дніпрі у Бериславі (під Каховкою) день і ніч працювало вісімдесят паромів (десять державних і сімдесят приватних), які перевозили на лівий берег чумацькі валки з Правобережної України. За рік тільки через цю переправу проходило приблизно двісті тисяч возів [5].

Отже, виникнення і розвиток чумацтва було одним із проявів втягування широких мас населення у ринкові відносини. Протягом чотирьох століть – з другої половини XV ст., тобто з часу виникнення, і до кінця XIX ст., чумацький промисел належав в багатьох місцевостях України до найважливіших, після землеробства і скотарства занять сільського населення. Насамперед, чумацький промисел сприяв зміцненню торгівельних відносин між окремими районами України і сусідніми, зокрема з Росією.

Література:

1. Лазуренко В. М., Новкотруб Ю. М. Каравани українського степу. – Черкаси: «Ваш Дім», 2004. – 92 с.
2. Данилевский Г. П. Нравы и обычаи украинских чумаков. Библиотека для чтения. – К., 1987. – 142 с.; Данилевський Г. Чумаки: худож.-док. нарис. – К., 1992. – 110 с.
3. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К., 2002. – 568 с.
4. Мінаєв М. Чумацький промисел // Зоря комунізму. – 1990. – 9 жовтня.
5. Довідник з історії України (А-Я). – К., 2002. – 1066 с.